

17. Het voormalige Ministerie van Koloniën

Patricia Van den Eeckhout en Guy Vanthemsche

17.1. Bibliografie

VAN HOVE (J.). *Histoire du Ministère des Colonies*. Brussel, 1968.

LUTUMBA-LU-VILU NA WUNDU. *Histoire du Zaïre. L'administration centrale du Ministère belge des Colonies 1908-1940*. Kinshasa, 1972.

17.2. *Historisch overzicht*

Door de wet van 18 oktober 1908 werd de Onafhankelijke Congostaat een Belgische kolonie. Het KB van 30 oktober 1908 richtte het Ministerie van Koloniën op. Het bestond uit de volgende diensten:

- Algemeen bestuur van justitie en openbaar onderwijs
- Algemeen bestuur van binnenlandse zaken
- Algemeen bestuur van financiën
- Algemeen bestuur van nijverheid en handel

Het KB van 25 januari 1910 voegde hieraan een Algemeen bestuur van landbouw toe. In het kader van een administratieve decentralisatie werden de bevoegdheden, ingevolge het KB van 28 juli 1914, over een groter aantal besturen verspreid:

- Bestuur van rechtswezen en inlandse staatkunde
- Bestuur van staatkunde en bestuurlijke zaken
- Bestuur van financiën
- Bestuur van nijverheid en handel
- Bestuur van openbare werken en verkeerswezen
- Bestuur van erediensten en openbaar onderwijs
- Bestuur van landbouw

Het KB van 31 mei 1928 schroefde deze decentralisatie enigszins terug en introduceerde een Algemeen bestuur der economische zaken terwijl aan het Algemeen bestuur der inlandse zaken, de volksgezondheid werd toegevoegd. Daarmee werd de administratieve evolutie van het moederland bijgebeend: wat daar doordrong in de titulatuur van een ministerie, drong hier door in de benaming van een algemeen bestuur. Ook voor de naoorlogse periode kan deze analogie worden vastgesteld.

Het besluit van de Regent van 21 december 1946 voerde een sterke centralisatie door. Het departement telde slechts drie algemene directies meer:

- Algemene directie van politieke, administratieve, gerechtelijke, sociale en geneeskundige zaken
- Algemene directie van economische zaken en landbouw
- Algemene directie van begroting, controle en financiën

Een dergelijke centralisatie bleek de werking van de administratie te belemmeren. Het besluit van de regent van 31 maart 1949 bracht weer een reorganisatie teweeg. Het ministerie bestond nu uit de volgende afdelingen:

- Algemene directie der politieke, administratieve, gerechtelijke en geneeskundige zaken
- Algemene directie van economische en sociale zaken, landbouw en kolonisatie
- Directie van bestuur van de economische en sociale politiek
- Directie van bestuur van de landbouw en de kolonisatie, van de handel en de voorraden
- Algemene directie der financiën

Met het KB van 25 januari 1952 kreeg het departement de organisatie die het tot de onafhankelijkheid zou behouden:

- Algemene directie van politieke, administratieve, gerechtelijke en geneeskundige zaken
- Algemene directie van inlandse zaken, onderwijs, wetenschappelijke bedrijvigheid en erediensten
- Algemene directie van domein en kadaster, openbare werken en verkeerswezen, voorraden
- Algemene directie van landbouw en kolonisatie, economische studies, handel, arbeid en sociale zekerheid
- Algemene directie van financiën

Op 18 augustus 1958 werd het Ministerie van Koloniën herdoopt tot Ministerie van Belgisch-Congo en Ruanda-Urundi. Op 23 juni 1960, enkele dagen voor Congo onafhankelijk werd, kreeg dit departement de naam van Ministerie van Afrikaanse zaken. De structuur vastgelegd in 1952 bleef behouden. Uiteindelijk werd ook dit ministerie op 1 augustus 1962 afgeschaft.

17.3. Archieven

Het archief van het Ministerie van Koloniën en zijn opvolgers wordt bewaard in het “Afrikaans archief” van het Ministerie van Buitenlandse zaken (zie hoger, bij deze FOD). Wat de raadpleegbaarheid betreft, gelden dezelfde regels. Hoewel een aanzienlijk deel van het archief van de Onafhankelijke Congostaat op bevel van koning Leopold II werd vernietigd, bezit het “Afrikaans archief” nog tal van documenten die op de jaren 1885-1908 betrekking hebben.

Als introductie op het “Afrikaans Archief” raadplege men:

LEGROS (H.), KEIM (C.A.). Guide to African archives in Belgium, in *History in Africa*, 1996, p. 401-409.

PEEMANS (F.). Les archives du ministère des Affaires étrangères et de l'ancien ministère des Colonies, in TALLIER (P.-A.), BOIJEN (R.), eds. *La Belgique et la Première Guerre mondiale. Etat des sources – Etat de la recherche*. Brussel, 2002, p. 69-75.

ROSS (R.). The Archives Africaines in Brussels, in *Itinerario*, 1984, p. 40-44.

VAN GRIEKEN-TAVERNIERS (M.). Archives, in *Livre blanc de l'Académie royale des Sciences d'Outre-mer*. Brussel, 1962, dl. I, p. 57-69.

VAN GRIEKEN-TAVERNIERS (M.). L'histoire de l'Etat Indépendant du Congo et les archives du Ministère du Congo belge et du Ruanda-Urundi, in *ABB*, 1959, p. 3-12.

Een algemeen overzicht van de bestanden die toen beschikbaar waren, vindt men bij:

VAN GRIEKEN (E.), VAN GRIEKEN-TAVERNIERS (M.). *Les archives inventoriées au Ministère des Colonies*. Brussel, 1958.

Een recenter en uitvoeriger overzicht is:

VAN GRIEKEN-TAVERNIERS (M.). *La colonisation belge en Afrique centrale. Guide des Archives Africaines du Ministère des Affaires africaines 1885-1962*. Brussel, 1981.

Supplément au Guide des Archives Africaines du Ministère des Affaires étrangères 1885-1962. Z.p., z.j.

Hoewel deze gids zeker geen gedetailleerde inventaris vormt, biedt hij toch een bruikbaar overzicht van de bestanden die het "Afrikaans Archief" bezit, met uitzondering evenwel van de reeksen die jonger zijn dan vijftig jaar. In zijn overzicht van de archiefbestanden weerspiegelt deze gids de administratieve structuur van het ministerie in 1962. Per algemene directie, directie, enz. somt hij niet enkel de bewaarde reeksen op, doch hij schetst tevens de geschiedenis en de bevoegdheden van de betrokken diensten.

Voor een aantal onderdelen van dit archief zijn er gedetailleerde inventarissen:

VANDEWOUDE (E.). Les archives du personnel d'Afrique de 1877 à 1918, in *Koninklijk Belgisch Koloniaal Instituut. Bulletin der zittingen*, 1954, p. 615-651.

VAN GRIEKEN-TAVERNIERS (M.). *Inventaire des archives des Affaires étrangères de l'Etat Indépendant du Congo et du Ministère des Colonies. 1885-1914*. Brussel, 1955.

Aangezien de veelzijdigheid van de activiteiten van het Ministerie van Koloniën wordt weerspiegeld in de nagelaten archieven, is het onmogelijk hier in kort bestek een overzicht te geven van de rijkdom die dit archief herbergt. Vermelden we slechts een aantal belangwekkende reeksen, met name documenten met betrekking tot de openbare gezondheid, de militaire aangelegenheden, de administratieve organisatie, buitenlandse zaken, inwijking, lokale arbeidskrachten, katholieke en protestantse missies, instituten voor de opleiding van koloniale ambtenaren, documenten aangaande openbare werken, verkeerswezen, telecommunicatie, financiën, personeel, tropische teelten evenals de archieven afkomstig van de cartografische dienst, de koloniale tuin en het Koloniaal bureau dat belast was met de economische documentatie.

Het "Afrikaans archief" bewaart daarnaast het historisch archief van het Koninklijk Belgisch Koloniaal Instituut. In de schoot van de commissie geschiedenis van deze instelling had men tal van documenten verzameld met het oog op het schrijven van de Congolese geschiedenis. Voor een inleiding op een inventaris van deze documenten verwijzen we naar:

VAN GRIEKEN (E.), VAN GRIEKEN-TAVERNIERS (M.). *La Commission d'histoire du Congo et les Archives historiques de l'Institut royal colonial belge*. Brussel, 1958.

Deze documenten vormden het onderwerp van diverse artikelen die door de leden van de commissie geschiedenis van de Koninklijke Academie voor Koloniale Wetenschappen in de *Mededelingen der zittingen* werden gepubliceerd. De bovenstaande bijdrage somt al deze artikelen op.

De archieven van de diensten van het gouvernement-generaal in Congo zelf werden bij de dekolonisatie overgebracht naar België. Pas onlangs werd werk gemaakt van een gedetailleerde inventarisering; die activiteit is momenteel nog

aan de gang. Die enorme massa documenten levert een schat aan gegevens over alle domeinen van het plaatselijke koloniale bestuur.

In het “Afrikaans archief” treft men eveneens documenten aan afkomstig van de Duitse administratie van Ruanda-Urundi. Noteren we ook de aanwezigheid van (al dan niet gemicrofilmde) etnografische studies die voor het bepalen van de Belgische politiek met betrekking tot de inlandse zaken werden opgesteld. Tot slot kunnen de microfilms worden vermeld, afkomstig van het Britse, Duitse en Amerikaanse Ministerie van Buitenlandse zaken. De personeelsdossiers bevinden zich op het Ministerie van Buitenlandse zaken. Men bewaart er ook een in 1896 ingebonden bundeling van *Les actes diplomatiques de l'Etat Indépendant du Congo et les lois belges se rapportant à l'Etat du Congo* die betrekking hebben op de periode 1884-1894. Voor een kort overzicht van de privépapieren verwijzen we naar het hoofdstuk in dit boek waarin de archieven van privépersonen worden behandeld.

Eind 2008 is het Algemeen Rijksarchief gestart met een *Gids van de bronnen voor de geschiedenis van Belgisch Congo en Ruanda-Urundi*. Uiteraard zullen de bronnen van het vroegere Ministerie van Koloniën daarin een belangrijke plaats innemen.

17.4. Publicaties

In volgende verzamelingen van wetten en besluiten namen we ook de uitgaven op die niet door het Ministerie van Koloniën werden gepubliceerd:
Bulletin officiel de l'Etat indépendant du Congo. Brussel, 1885-1908.

Publiceert wetten en besluiten. Aangevuld door *Document II* en *Document III* (zie hieronder, bij 17.5).

Bulletin officiel du Congo belge. Ambtelijk blad van Belgisch-Congo. Brussel, 1908-1959.

Publiceert wetten en besluiten. In bijlage verschijnen procesakten en vennootschapsakten.

Bulletin administratif du Congo belge. Bestuursblad van Belgisch-Congo. Boma, 1912-1959.

Neemt wetten, decreten, besluiten, ordonnances en beslissingen op. Bevat eveneens vonnissen, aanbestedingen en dagvaardingen.

Etat indépendant du Congo. Gouvernement local. Supplément contenant les ordonnances, arrêtés, circulaires, instructions et ordres de service. Boma, 1895.

Etat indépendant du Congo. Gouvernement local. Recueil mensuel des ordonnances, arrêtés, circulaires, instructions et ordres de service. Boma, 1896-1908.

“Ordonnances” valt uit de titel weg in 1908.

Congo belge. Gouvernement local. Recueil mensuel des ordonnances, circulaires, instructions et ordres de service. Boma, 1908-1910.

Congo belge. Gouvernement local. Recueil bimensuel des ordonnances, circulaires, instructions et ordres de service. Boma, 1911-1912.

Congo belge. Gouvernement local. Recueil mensuel des circulaires, instructions et ordres de service. Boma, 1913-1934.

- Congo belge. Journal officiel du Vice-Gouvernement général du Katanga. Staatsblad.* Elisabethstad, 1911-1912.
- Congo belge. Journal administratif du Vice-Gouvernement général du Katanga. Belgisch Congo. Bestuurlijk blad van het Onder Algemeen Bewind Katanga.* Elisabethstad, 1912-1922.
- Congo belge. Journal administratif de la Province du Katanga. Belgisch Congo. Bestuurlijk blad der Provincie Katanga.* Elisabethstad, 1923-1927.
Bevat verordeningen, statistieken, vergunningen, vonnissen.
- Bulletin officiel du Ruanda-Urundi. Ambtelijk blad van Ruanda-Urundi.* Usumbura, 1924-1962.
Publiceert besluiten, decreten, ordonnanties, reglementen en vennootschapsakten.
- Recueil usuel de la législation de l'Etat indépendant du Congo.* Brussel, 1876-1911.
- STROUVENS (L.), PIRON (P.). *Codes et lois du Congo belge.* Brussel-Leopoldstad, 1948.
- PIRON (P.), DEVOS (J.). *Codes et lois du Congo belge. Wetboeken en wetten van Belgisch-Kongo.* Brussel-Leopoldstad, 1954, met supplement; 1959, met supplement; 1960.
- PIRON (P.), DEVOS (J.). *Répertoire périodique de la législation coloniale belge. Codes et lois du Congo belge 1953/1954-1957.* Brussel-Leopoldstad, 1955-1958.
- Annuaire de l'Etat indépendant du Congo.* Brussel, 1903-1909.
- Annuaire officiel du Ministère des Colonies. Ministerie van Koloniën. Officieel jaarboek.* Brussel, 1910-1960.
Publiceert lijsten van personeelsleden en organogrammen. Besteedt aandacht aan de statuten en de werking van stichtingen, commissies, verenigingen, instituten, enz. Men treft er eveneens lijsten aan van koloniale maatschappijen en personen die in de kolonie actief waren.
- Statistique du commerce extérieur du Congo belge pendant les années 1911-1939. Statistiek van de buitenlandse handel van Belgisch-Congo over de jaren 1911-1939.* Brussel, 1912-1940.
- Statistique du commerce extérieur du Congo belge et du Ruanda-Urundi. Statistiek van de buitenlandse handel van Belgisch-Congo en Ruanda-Urundi 1940-1949.* Brussel, 1941-1950.
- Statistique du commerce extérieur de l'Union douanière du Congo belge et du Ruanda-Urundi. Statistiek van de buitenlandse handel van de Tohnie Belgisch-Congo en Ruanda-Urundi 1950-1958.* Brussel, 1951-1959.
- Conseil Colonial 1908/1909-1959.* Brussel, 1909-1960.
- Renseignements de l'Office colonial.* Brussel, 1907-1928.
- Bulletin de l'Office colonial.* Brussel, 1928-1940.
Publiceert statistieken en rapporten die handelen over de koloniale economie in het algemeen en de handel en de industrie in het bijzonder.
- Rapport sur l'administration de la colonie du Congo belge pendant l'année ... Verslag over het bestuur van de kolonie Belgisch-Congo gedurende het jaar ... 1927-1957.* Brussel, 1928-1958.
- Rapport sur l'administration belge du Ruanda-Urundi pendant l'année ... présenté aux Chambres par le Ministre des Colonies. Verslag over het Belgisch bestuur van Ruanda-Urundi gedurende het jaar ... bij de Wetgevende kamers ingediend*

door de Minister van koloniën 1939/44 en 1945/46. Brussel, 1947-1948. Voorafgegaan door:

Rapport présenté par le gouvernement belge au Conseil de la Société des Nations au sujet de l'administration du Ruanda-Urundi 1924-1938. Brussel, 1925-1939 en gevolgd door: *Rapport soumis par le gouvernement belge à l'Assemblée générale des Nations Unies au sujet de l'administration du Ruanda-Urundi 1947-1960.* Brussel, 1948-1961.

La situation économique du Congo belge en 1951-1954. De economische toestand van Belgisch-Congo 1951-1954. Brussel, 1952-1955.

La situation économique du Congo belge et du Ruanda-Urundi 1955-1960. De economische toestand van Belgisch-Congo en Ruanda-Urundi 1955-1960. Brussel, 1956-1961.

De directie die zich inliet met de landbouw was zeer actief en publiceerde tal van monografieën die de landbouw in het algemeen, de teelt van bepaalde gewassen of het kweken van vee behandelden. Er werden ook regelmatig rapporten uitgegeven van missies die naar de kolonie werden ondernomen. Vele van deze studies, monografieën, enz. werden afgedrukt in:

Landbouwkundig tijdschrift voor Belgisch-Congo. Bulletin agricole du Congo belge. Brussel, 1910-1961.

Door het Koloniaal bureau werden eveneens tal van monografieën uitgegeven betreffende economische en commerciële aangelegenheden.

Bulletin militaire, publié l'Etat-Major de la Force Publique. Leopoldstad, 1942-1960.

17.5. Bronnenpublicaties

Door het Ministerie van Koloniën werden een aantal bronnenuitgaven gerealiseerd, bijvoorbeeld:

Notes et documents relatifs à la politique des chemins de fer en Afrique tropicale. Brussel, 1914.

Correspondance diplomatique et politique relative à la guerre en Afrique. Rapport du Haut commandement. Violation des lois de la guerre par l'ennemi. Brussel, 1919.

Het "Afrikaans archief" publiceerde ter aanvulling van het *Bulletin officiel de l'Etat indépendant du Congo* (zie hoger):

Document II. Décrets de l'Etat indépendant du Congo, non publiés au Bulletin officiel. 1re partie de 1885 à 1895. 2e partie de 1896 à 1908. Brussel, 1968.

Document III. Arrêts de l'Etat indépendant du Congo non publiés au Bulletin officiel. 1886 à 1904. Brussel, 1968.

De Duitsers maakten gebruik van de bezetting tijdens de Eerste Wereldoorlog om een aantal documenten uit de Belgische koloniale archieven te publiceren:

Aus den Archiven des belgischen Kolonialministeriums. Berlijn, 1916.

Aus den Archiven des belgischen Kolonialministeriums. 1. Folge. Berlijn, 1918.

